

Anna Śleszyńska-Świdarska

Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: a.sleszynska@interia.pl

SYTUACJA DOCHODOWA GOSPODARSTW DOMOWYCH W KRAJACH UE W WARUNKACH POKRYZYSOWYCH

HOUSEHOLDS INCOME SITUATION IN UE COUNTRIES IN POSTCRISIS CONDITIONS

DOI: 10.15611/pn.2017.499.28

JEL Classification: D60, I31, D63, B00

Streszczenie: Zmiany w dochodach gospodarstw domowych są zróżnicowane przestrzennie i związane są z sytuacją gospodarczą w danym kraju. Celem artykułu jest analiza sytuacji dochodowej gospodarstw domowych w krajach UE po zakończeniu kryzysu gospodarczego. W tym kontekście podjęto próbę odpowiedzi na pytania: 1. Jak i w jakim stopniu zmiany dochodu gospodarstw domowych związane są z sytuacją gospodarczą kraju? 2. W których krajach UE zaszły największe zmiany w dochodach gospodarstw domowych, a w których najmniejsze w efekcie kryzysu gospodarczego? 3. Jaki charakter mają zmiany (trwałe czy przejściowe) w dochodach gospodarstw domowych, które nastąpiły w efekcie kryzysu gospodarczego? Jakie skutki charakter tych zmian wywołał w zachowaniach konsumpcyjnych gospodarstw domowych? Aby osiągnąć cel artykułu, zastosowano następujące metody badawcze: studia literaturowe, analizę statystyczną, analizę korelacji i analizę skupień. Głównym źródłem danych była baza EUROSTAT.

Słowa kluczowe: sytuacja dochodowa, gospodarstwa domowe, kryzys gospodarczy, warunki pokryzysowe, kraje UE.

Summary: Changes in household incomes are spatially diversified and are related to the economic situation in a given country. The aim of the article is to analyze the income situation of households in EU countries after the end of the economic crisis. In this context, an attempt was made to answer the following questions: 1. How and to what extent the changes in household income are related to the economic situation of the country? 2. In which EU countries have the largest changes occurred in household incomes, and in which the smallest as a result of the economic crisis? 3. What is the nature of changes (permanent or temporary) in household incomes that have occurred as a result of the economic crisis? What effects of the character of these changes caused in consumer consumption behaviors of households? To achieve the goal of the article, the following researchers were used: literature studies, statistical analysis, correlation analysis and cluster analysis. The main source of data will be the EUROSTAT database.

Keywords: Income situation, households, economic crisis, post-crisis conditions, EU countries.

1. Wstęp

W efekcie wzrostu gospodarczego poprawia się sytuacja dochodowa gospodarstw domowych, natomiast pogarszający się stan gospodarki wywołuje odwrotne skutki. W tym kontekście wskazać można ostatni globalny kryzys gospodarczy, wskutek którego dochody gospodarstw domowych zostały ograniczone. W zależności od stopnia, w jakim kryzys dotknął dany kraj, dochody gospodarstw domowych mogły ulec mniejszej lub większej zmianie¹. Ponadto mogły mieć one charakter przejściowy lub trwały.

Rozdysponowanie dochodów w takiej sytuacji jest bardziej przemyślane. Jak zakłada teoria wyboru konsumenta, człowiek w pełni racjonalny sposób potrafi rozdysonować swój dochód tak, aby przy danym dochodzie zakupiona liczba produktów i usług po określonej cenie dawała mu największą satysfakcję. Takie działanie wymaga doskonałej wiedzy i pełnych informacji o produktach i ich cenach. Niestety w rzeczywistości ludzie nie mają tak pełnej informacji.

Biorąc pod uwagę szereg czynników warunkujących sytuację dochodową gospodarstw domowych, należy stwierdzić, że jest ona zróżnicowana w czasie i przestrzeni. Pomiędzy gospodarstwami domowymi w poszczególnych krajach UE występują w tym względzie zauważalne różnice. Niewątpliwie w tej sytuacji można doszukiwać się związku sytuacji dochodowej gospodarstw domowych z sytuacją gospodarczą zamieszkiwanego przez nie kraju.

W tym kontekście celem niniejszego artykułu jest analiza sytuacji dochodowej gospodarstw domowych w krajach UE w warunkach po zakończeniu kryzysu gospodarczego. Dla pełnego obrazu zmian analiza będzie obejmowała jednak okres od rozpoczęcia się kryzysu gospodarczego na świecie. Całkowity okres badawczy będzie obejmował lata 2008-2015.

Dla tak sformułowanego celu podmiotem badań uczyniono gospodarstwa domowe z poszczególnych krajów UE, a przedmiotem – ich sytuację dochodową.

W roku prowadzonych rozważań zostanie podjęta próba uzyskania odpowiedzi na następujące pytania badawcze: 1. Jak i w jakim stopniu zmiany dochodu gospodarstw domowych związane są z sytuacją gospodarczą kraju? 2. W których krajach UE w efekcie kryzysu gospodarczego zaszły największe zmiany w dochodach gospodarstw domowych, a w których najmniejsze? 3. Jaki charakter mają następujące w efekcie kryzysu gospodarczego zmiany (trwałe czy przejściowe) w dochodach gospodarstw domowych? Jakie skutki wywołał charakter tych zmian w zachowaniach gospodarstw domowych? Aby osiągnąć cel artykułu i uzyskać odpowiedzi na postawione pytania badawcze wykorzystane zostaną takie metody badawcze, jak: studia literaturowe, analiza statystyczna, analiza korelacji i analiza skupień. Głównym źródłem danych będzie baza EUROSTATu.

---

¹ Należy mieć na uwadze, że nie we wszystkich krajach UE wystąpił kryzys gospodarczy, aczkolwiek nawiązując do jego globalnego wymiaru, zauważa się, że skutki spowodowanych w tym efekcie zmian w mniejszym lub większym stopniu dotknęły wszystkich krajów UE.

2. Pojęcie i znaczenie dochodu

W ujęciu definicyjnym przez dochód należy rozumieć wszystkie pieniężne i niepieniężne wpływy gospodarstwa domowego, stanowiące sumę indywidualnych wpływów członków tego gospodarstwa [Rudnicki 2012, s. 103].

Istotną cechą dochodów gospodarstw domowych jest ich regularność, która zapewnia regularne zaspokajanie potrzeb, oraz wysokość tzw. dochodu realnego, za który gospodarstwo domowe może nabyć określony zestaw dóbr i usług. Regularność dochodów można rozpatrywać w kontekście dochodów:

- stałych, stanowiących fundusz nabywcy konsumenta, na który składają się wszystkie dochody pieniężne pomniejszone o wydatki i skorygowane o saldo rozumianych jako szczególna forma dochodu, kredytów i oszczędności;
- okresowych i sporadycznych, stanowiących tzw. fundusz decyzji swobodnej rozumiany jako nadwyżka pojawiająca się w sytuacji, gdy dochody są większe od nakładów niezbędnych do zaspokojenia odczuwanych potrzeb podstawowych; istotne w tym kontekście są spodziewane dochody przyszłe [Rudnicki 2012, s. 103].

W badaniach prowadzonych nad dochodami gospodarstw domowych najczęściej uwzględnia się pojęcie dochodu rozporządzalnego i dochodu do dyspozycji.

Dochód rozporządzalny jest to suma bieżących dochodów gospodarstwa domowego z różnych źródeł pomniejszona o zaliczki na podatek dochodowy oraz podatki od dochodów i własności płacone przez osoby pracujące na własny rachunek, a także składki na ubezpieczenia społeczne. Na dochód rozporządzalny składają się: dochód z pracy najemnej, dochód z indywidualnego gospodarstwa rolnego, dochód z pracy na własny rachunek, dochód z tytułu własności, dochód z tytułu wynajmu, świadczenia z ubezpieczeń społecznych oraz pozostały dochód, w tym odszkodowania, renty, emerytury, dary, wygrane itp. [Dąbrowska 2013, s. 123].

Dochód do dyspozycji to natomiast dochód rozporządzalny pomniejszony o pozostałe wydatki, przez które należy rozumieć rozchody gospodarstw domowych na cele niekonsumpcyjne, a więc np. darowizny, alimenty, straty pieniężne, kwoty przekazywane na rzecz różnych instytucji niekomercyjnych czy gospodarstw domowych itp. [Bywalec 2007, s. 49].

Analiza dochodów gospodarstw domowych² jest istotna zwłaszcza ze względu na to, że są one wartościami wymiernymi pozwalającymi poszukiwać współzależności w sferze zjawisk i procesów realnych. Ponadto dochody umożliwiają analizę popytu i spożycia według określonych kryteriów poszczególnych grup gospodarstw

---

² Pożądane jest prowadzenie analizy dochodów gospodarstw domowych w ujęciu realnym, dzięki której możliwe jest określenie siły nabywczej gospodarstw domowych, zwłaszcza jeżeli występują duże wahania inflacji. W sytuacji minimalnych zmian stopy inflacji z reguły analizę można przeprowadzić z wykorzystaniem dochodów w ujęciu nominalnym.

domowych, pośrednio pomagając określić zmiany zachodzące w obrębie innych czynników, takich jak np. ceny. Tym samym dochód stanowi o poziomie zamożności gospodarstw domowych, a przez to o poziomie i jakości ich życia, czyli ich dobrobycie.

Dochód należy do najważniejszych ekonomicznych czynników warunkujących sytuację materialną gospodarstw domowych oraz stymulujących ich określone zachowanie. W tym kontekście dochód stanowi środek determinujący zaspokojenie potrzeb, wpływa na wydatki konsumpcyjne oraz poziom i strukturę spożycia.

Należy zaznaczyć, że każde gospodarstwo domowe, posiadając ściśle określone zasoby majątkowe, musi gospodarować nimi w sposób zapewniający mu optymalne zaspokojenia jego potrzeb, które w stosunku do ograniczonych zasobów majątkowych są nieograniczone. W związku z tym musi określić, co i w jakiej ilości będzie nabywało, a także to, w jaki sposób będzie ono rozdysponowywało swój dochód pomiędzy poszczególne produkty i usługi konsumpcyjne.

Reasumując, analiza zmian dochodów gospodarstw domowych jest istotna, bo daje nie tylko obraz zmian zachodzących wewnątrz gospodarstw domowych następujących pod wpływem otoczenia, ale traktować ją można jako bardzo czuły barometr zmian zachodzących w gospodarce i na rynku w aspekcie światowym i lokalnym [Dąbrowska i in. 2006, s. 48].

3. Zróżnicowanie dochodów gospodarstw domowych w krajach UE

Jak już zaznaczono, sytuacja dochodowa gospodarstw domowych w poszczególnych krajach UE jest zróżnicowana przestrzennie. Pomiedzy poszczególnymi krajami występuje dystans w tym względzie. Świadczą o tym chociażby wartości współczynnika Giniego³ zamieszczone w tab. 1.

Z analizy danych w tab. 1 wynika, że na koniec badanego okresu, tj. w 2015 r., w porównaniu z rokiem 2009, kiedy strefę UE dotknęła recesja gospodarcza, nastąpił nieznaczny wzrost nierównomierności rozkładu dochodów w UE 28. W poszczególnych krajach sytuacja ta wyglądała różnie. O ile w 2015 roku w stosunku do 2009 roku praktycznie we wszystkich krajach UE obserwować można było wzrost wartości współczynnika Giniego lub tylko nieznaczne obniżenie się tej wartości, o tyle już po 2009 roku kierunek zmiany współczynnika Giniego był względnie niejednorodny. Podczas gdy w jednych krajach UE jego wartość rosła, w innych – malała. Nie ulega jednak wątpliwości, że trwający kilka lat ostatni kryzys gospodarczy w UE spowodował spowolnienie zmian niwelowania nierówności dochodowych pomiędzy poszczególnymi krajami.

---

³ Współczynnik Giniego wyraża nierównomierności rozkładu dóbr, a w tym przypadku dochodu. Im wyższa jest jego wartość, tym nierówności dochodowe w danym kraju są większe i odwrotnie. Przyjmuje wartości z przedziału [0;1]. Może być także wyrażony w procentach (0;100).

Tabela 1. Współczynniki Giniego w krajach UE 28 w latach 2008-2015

Kraj	Rok							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
UE 28	30,9	30,5	30,5	30,8	30,4	30,5	31,0	31,0
Austria	27,7	27,5	28,3	27,4	27,6	27,0	27,6	27,2
Belgia	27,5	26,4	26,6	26,3	26,5	25,9	25,9	26,2
Bułgaria	35,9	33,4	33,2	35,0	33,6	35,4	35,4	37,0
Chorwacja	–	–	31,6	31,2	30,9	30,9	30,2	30,4
Cypr	29,0	29,5	30,1	29,2	31,0	32,4	34,8	33,6
Dania	25,1	26,9	26,9	26,6	26,5	26,8	27,7	27,4
Estonia	30,9	31,4	31,3	31,9	32,5	32,9	35,6	34,8
Finlandia	26,3	25,9	25,4	25,8	25,9	25,4	25,6	25,2
Francja	29,8	29,9	29,8	30,8	30,5	30,1	29,2	29,2
Grecja	33,4	33,1	32,9	33,5	34,3	34,4	34,5	34,2
Hiszpania	32,4	32,9	33,5	34,0	34,2	33,7	34,7	34,6
Holandia	27,6	27,2	25,5	25,8	25,4	25,1	26,2	26,7
Irlandia	29,9	28,8	30,7	29,8	30,5	30,7	31,1	29,8
Litwa	34,5	35,9	37,0	33,0	32,0	34,6	35,0	37,9
Luksemburg	27,7	29,2	27,9	27,2	28,0	30,4	28,7	28,5
Malta	28,1	27,4	28,6	27,2	27,1	27,9	27,7	28,1
Łotwa	37,5	37,5	35,9	35,1	35,7	35,2	35,5	35,4
Niemcy	30,2	29,1	29,3	29,0	28,3	29,7	30,7	30,1
Polska	32,0	31,4	31,1	31,1	30,9	30,7	30,8	30,6
Portugalia	35,8	35,4	33,7	34,2	34,5	34,2	34,5	34,0
Czechy	24,0	24,8	24,1	24,4	24,8	24,9	25,4	25,2
Rumunia	35,9	34,5	33,5	33,5	34,0	34,6	35,0	37,4
Szwecja	24,0	24,8	24,1	24,4	24,8	24,9	25,4	25,2
Słowacja	23,7	24,8	25,9	25,7	25,3	24,2	26,1	23,7
Słowenia	23,4	22,7	23,8	23,8	23,7	24,4	25,0	24,5
Węgry	25,2	24,7	24,1	26,9	27,2	28,3	28,6	28,2
Włochy	31,2	31,8	31,7	32,5	32,4	32,8	32,4	32,4
Zjednoczone Królestwo	33,9	32,4	32,9	33,0	31,3	30,2	31,6	32,4

Źródło: [<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tessi190>].

Na podstawie dotychczas przeprowadzanej analizy stwierdzić można, że sytuacja dochodowa gospodarstw domowych w UE uległa pogorszeniu na przestrzeni badanych lat. W ogólnym ujęciu dochody gospodarstw domowych zostały ograniczone, za czym przemawia także analiza tempa ich zmian w latach 2008-2015 (tab. 2).

Tabela 2. Tempo zmian dochodu do dyspozycji na osobę w gospodarstwach domowych w krajach UE w latach 2008-2015

Kraj	Rok								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015* do 2008
UE 28	1,24	-1,71	2,23	1,58	1,83	0,25	2,30	3,98	10,83
Austria	0,67	-2,09	3,01	1,52	4,14	0,11	1,70	1,47	10,15
Belgia	2,82	-0,65	3,43	1,77	2,37	1,15	1,62	2,55	12,84
Bułgaria	13,36	-2,84	5,39	7,58	2,24	4,89	3,17	5,57	28,66
Chorwacja	5,81	-0,90	1,71	3,09	3,33	-	-	-	7,37
Cypr	10,20	-6,59	1,25	-4,33	-4,42	-4,48	-2,41	1,39	-18,27
Dania	0,48	0,73	5,97	1,88	1,63	1,59	1,51	4,99	19,65
Estonia	9,00	-7,14	1,91	6,55	8,55	0,85	6,79	5,32	24,16
Finlandia	3,54	-0,35	3,71	2,99	2,71	0,47	0,96	3,79	15,11
Francja	0,31	-1,29	3,92	1,90	1,34	1,96	1,10	3,46	12,97
Grecja	4,46	-1,10	-6,93	-8,51	-4,43	-3,95	1,07	-1,39	-22,96
Hiszpania	1,77	-0,62	-1,53	0,22	-2,38	0,23	2,84	4,41	3,04
Holandia	0,72	-2,63	-2,80	1,00	1,90	-0,32	0,95	2,17	0,14
Irlandia	-1,17	-3,86	1,81	-4,07	3,59	-3,60	2,78	4,01	0,24
Litwa	9,62	-6,55	6,78	5,83	5,44	6,96	3,41	2,99	26,85
Luksemburg	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Malta	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Łotwa	6,01	-16,51	-0,24	-0,31	9,71	5,76	4,08	6,49	6,77
Niemcy	0,80	-1,73	4,24	3,88	3,40	0,61	3,21	3,41	18,13
Polska	4,24	3,97	8,40	4,62	5,96	1,04	2,74	4,96	36,14
Portugalia	1,15	-2,23	2,38	-4,55	-1,16	2,85	0,66	4,59	2,25
Czechy	-4,08	2,62	2,47	3,93	1,19	2,99	4,66	-	60,19
Rumunia	16,57	-5,64	5,75	2,33	6,13	24,37	7,80	10,25	60,19
Szwecja	2,41	-1,36	-0,14	4,24	4,97	-1,96	2,17	3,02	11,23
Słowacja	7,39	0,39	5,92	0,68	3,65	3,04	5,68	5,80	27,84
Słowenia	3,35	-5,31	2,45	2,43	-0,82	-1,23	3,72	3,59	4,58
Węgry	0,08	-0,89	4,25	6,70	0,63	2,26	4,36	2,83	21,74
Włochy	0,83	-4,35	2,64	0,33	-2,60	-1,37	0,58	3,69	-1,31
Zjednoczone Królestwo	-1,51	-2,22	2,39	-0,63	3,54	-1,75	2,76	4,37	8,54

*W przypadku niektórych krajów wykorzystano dane pochodzące nie z 2015 r., ale z ostatniego roku, w którym dane te były dostępne i najbliższe końcowi badanego okresu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [<http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tec00113>].

Podczas gdy po 2008 roku w kolejnych latach badanego okresu w poszczególnych krajach UE obserwować można było względne pogorszenie się z roku na rok sytuacji dochodowej gospodarstw domowych, na koniec badanego okresu, tj. w roku 2015, odnotowano zauważalny wzrost dodatniego tempa zmian dochodów.

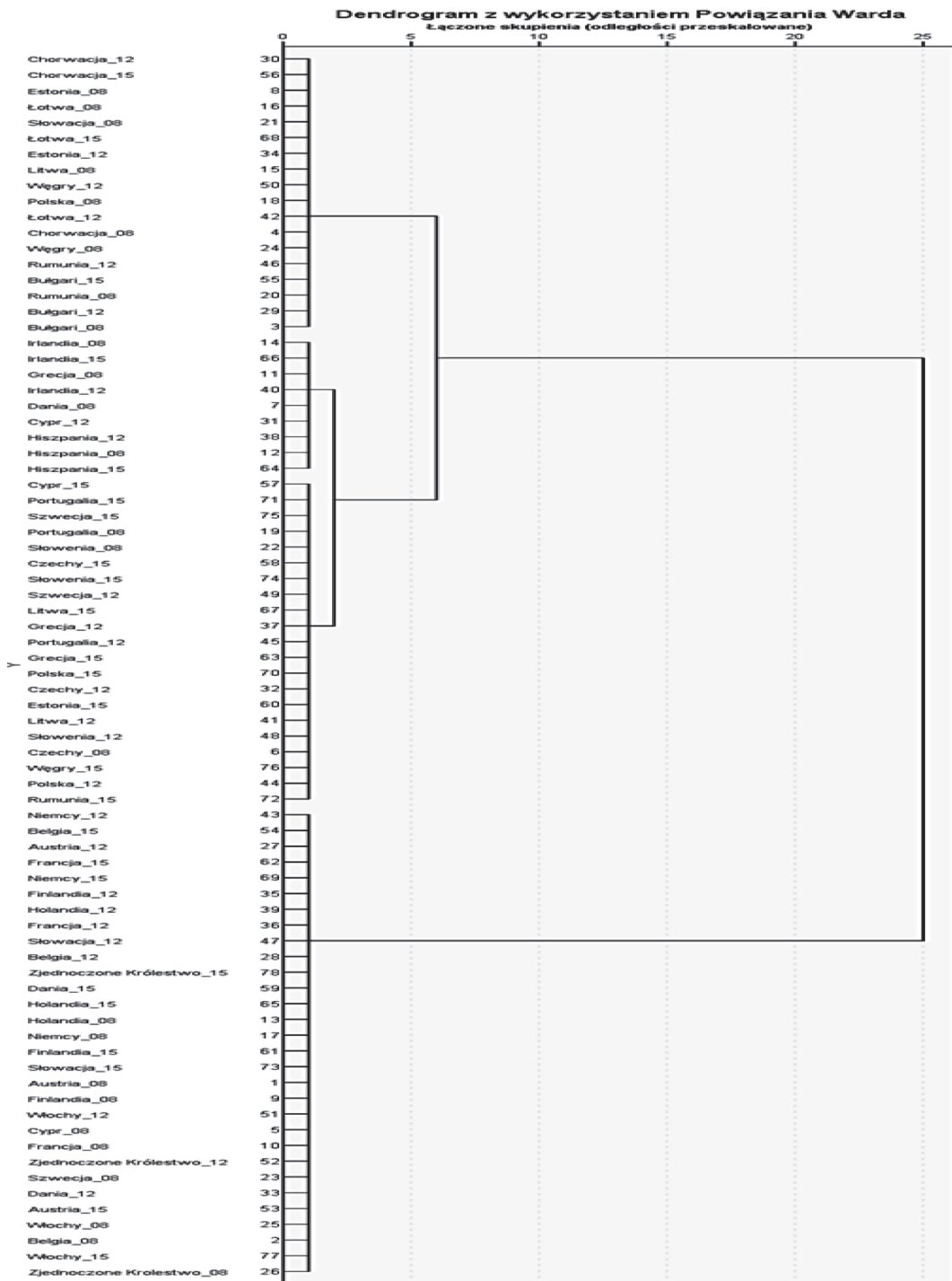
W latach 2008-2015 szczególnie newralgicznym okresem dla sytuacji dochodowej gospodarstw domowych był rok 2009, kiedy w znacznej części krajów UE (z wyłączeniem Danii, Polski, Słowacji i Czech) odnotowano ujemne tempo zmian dochodów. W innych latach badanego okresu także wystąpiło ujemne tempo zmian dochodów, ale sytuacja ta dotyczyła w danym roku tylko kilku krajów.

Na koniec badanego okresu, tj. w roku 2015, sytuacja dochodowa gospodarstw domowych najszybciej poprawiała się w Rumunii, Czechach, Polsce, Słowacji, Bułgarii, na Litwie, w Estonii i na Węgrzech, natomiast znacznie wolniej w takich krajach, jak: Belgia, Austria, Francja czy Holandia. Zatem w krajach słabiej uposażonych z reguły zmiany w dochodach zachodziły szybciej w badanym okresie. W najgorszej sytuacji dochodowej znalazły się natomiast gospodarstwa domowe pochodzące z Grecji i Cypru.

W wyniku przeprowadzonej analizy skupień⁴ z wykorzystaniem metody Warda⁵ poprzez odcięcie gałęzi dendrogramu w miejscu, gdzie odległości między łączonymi grupami zauważalnie zwiększają się (poziom 5), wyodrębniono trzy skupienia (rys. 1). Na ich podstawie stwierdzić można, że w latach 2008-2015 najmniejsze zmiany w sytuacji dochodowej gospodarstw domowych zaszły w krajach, które pod względem badanych lat utworzyły trójki, np. sytuacja dochodowa gospodarstw domowych w Chorwacji w latach 2008, 2012 i 2015 została zaliczona do tego samego skupienia. Większe zmiany zaszły w krajach, które pod względem badanych lat utworzyły dwójki (np. sytuacja dochodowa gospodarstw domowych w Rumunii tylko w roku 2008 i 2012 była podobna i została zgrupowana w jednym skupieniu) i zostały zgrupowane w jednym skupieniu. Natomiast największe zmiany zaszły w krajach, które w jednym skupieniu nie utworzyły ani dwójek, ani trójek. W związku z tym na przestrzeni badanych lat najmniejsze zmiany w sytuacji dochodowej zaszły w: Chorwacji, Bułgarii, Irlandii, Hiszpanii, Portugalii, Niemczech, Zjednoczonym Królestwie, Belgii, Austrii, Finlandii oraz we Włoszech i Francji oraz na Łotwie. Nieznacznie większe zmiany zaszły w Grecji, Słowenii i Czechach (kraje te zostały zgrupowane

⁴ W analizie skupień skonstruowano jeden zbiór obiektów klasyfikacji w postaci połączonych zbiorów krajów EU 28 z lat 2008, 2012 i 2015. Ze względu na braki w danych z badania wyłączono Luksemburg i Maltę. Ostateczny zbiór badanych liczył 78 obiektów i formalnie można go zapisać w postaci $\Omega = \{k_1^{05}, k_2^{05}, \dots, k_{16}^{05}\} \cup \{k_1^{09}, k_2^{09}, \dots, k_{16}^{09}\} \cup \{k_1^{12}, k_2^{12}, \dots, k_{16}^{12}\}$, gdzie: k_j^{05} oznacza strukturę wydatków gospodarstw domowych na konsumpcję w danym województwie z roku 2005, k_j^{09} oznacza strukturę wydatków gospodarstw domowych na konsumpcję w danym województwie z roku 2009, a k_j^{12} oznacza strukturę wydatków gospodarstw domowych na konsumpcję w danym województwie z roku 2012.

⁵ Metoda Warda należy do hierarchicznych metod grupowania. Choć nie jest to jedyna metoda, jaką wykorzystać można do grupowania obiektów, należy podkreślić, że w środowisku badawczym jest ona uznawana za bardzo efektywną (patrz [Ward 1963]). Polecana jest zwłaszcza ze względu na kryterium odtwarzania rzeczywistej struktury danych. Zapewnia ona podobieństwo obiektów wewnątrz skupień i różnicowanie między skupieniami (patrz [Migut 2009, s. 76-77]).

Rys. 1. Skupienia krajów UE według sytuacji dochodowej gospodarstw domowych w latach 2008, 2012 i 2015

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem programu SPSS.

w jednym skupieniu, jednak znalazły się w dwóch różnych podgrupach tego samego skupienia). Większe zmiany zaszły zaś w Rumunii, Polsce, Szwecji, Danii, na Cyprze i Węgrzech. W tym sensie sytuacja dochodowa gospodarstw domowych w tych krajach w okresie kryzysu i w warunkach pokryzysowych różniła się od siebie.

W tej sytuacji stwierdzić można, że zarówno w krajach lepiej rozwiniętych gospodarczo, jak i w krajach słabiej rozwiniętych gospodarczo zmiany w dochodach gospodarstw domowych w latach 2008-2015 wykazywały mniejsze bądź większe podobieństwo. Zarówno w czasie, jak i po zakończeniu kryzysu gospodarczego na świecie zmiany te w znacznej większości krajów UE, nawet jeżeli wystąpiły, nie były aż tak bardzo znaczące.

Z uwagi na przyjęty okres badania, tj. lata 2008-2011, w których odnotowano także wystąpienie recesji w UE, można stwierdzić, że obserwowane wówczas zmiany w dochodach gospodarstw domowych miały raczej charakter przejściowy. W praktyce bowiem prawdopodobnie wiele gospodarstw domowych postrzega recesję jako zjawisko przejściowe, co wynikać może m.in. z prognoz gospodarczych, w których z reguły przewiduje się powrót na ścieżkę stałego wzrostu po okresie recesji, co komunikowane jest w mediach masowego przekazu. Ponadto z doświadczenia USA wynika także, że rzeczywiście zjawiska, o których mowa, były przejściowe. Jeśli w tej sytuacji konsumenci dodatkowo mogą pamiętać takie doświadczenia, oczekiwanie tymczasowego charakteru recesji i wystąpienie w związku z tym przejściowych zmian w dochodach jest uzasadnione [Hall, Taylor 2007, s. 270].

Powyższe wywoływać może określone zmiany w zachowaniach konsumpcyjnych gospodarstw domowych. Jak podkreślają R.E. Hall i J.B. Taylor, prowadzone od wielu lat na University of Michigan badania wykazują, że zachowania konsumpcyjne gospodarstw domowych są nadmiernie wrażliwe na przejściowe zmiany dochodu [Hall, Taylor 2007, s. 270]. To, jak bardzo zmieni się w tej sytuacji konsumpcja, uzależnione jest od tego, czy zmiana dochodu oceniana jest przez konsumentów jako trwała, czy jako przejściowa. Z przyjętego przez J. S. Dusenberr'ego założenia o nieodwracalności konsumpcji wynika, że w czasie spadku dochodu gospodarstwa domowe dążą do utrzymania dotychczasowego poziomu konsumpcji, wykorzystując oszczędności i przeznaczając je na bieżącą konsumpcję. Takie zachowanie konsumentów występuje jednak wtedy, gdy spadek dochodów postrzegany jest jako tymczasowy, co w teorii konsumpcji określa się jako efekt rygla [Zalega 2012, s. 189]. Na tej podstawie wnioskować można, że gdy zmiana dochodu postrzegana jest jako przejściowa, wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych są mniej wrażliwe na zmiany dochodu, aniżeli w sytuacji, gdy zmiana dochodu jest postrzegana przez konsumentów jako trwała. Wrażliwość zmiany wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych na zmianę dochodu rośnie zatem wraz z prawdopodobieństwem, że zmiana dochodu będzie miała charakter trwały.

4. Sytuacja dochodowa gospodarstw domowych a wzrost gospodarczy w kraju

Prowadząc rozważania na gruncie teoretycznym, wydaje się, że sytuacja gospodarcza kraju ma znaczący wpływ na sytuację dochodową gospodarstw domowych. Jednym z powszechnie stosowanych w badaniach ekonomicznych mierników (aczkolwiek nie pozbawionych wad), świadczącym o stanie gospodarki krajowej, jest poziom i tempo zmian PKB. Biorąc pod uwagę dane Eurostatu, dotyczące kształtowania się PKB w poszczególnych krajach UE, zauważyć można istnienie dużego rozstępu, tak jak w przypadku przeanalizowanej już sytuacji dochodowej gospodarstw domowych. Czy w rzeczywistości istnieje jednak związek pomiędzy sytuacją gospodarczą a sytuacją dochodową gospodarstw domowych w kraju?

W celu uzyskania odpowiedzi na tak postawione pytanie przeprowadzono analizę korelacji Pearsona. Badanie przeprowadzono na grupie krajów UE 28 (dwa kraje ze względu na brak danych zostały wyłączone z badania). Skonstruowano jeden zbiór obiektów w postaci połączonych zbiorów krajów EU z lat 2008, 2012 i 2015. Ostatecznie liczba obserwacji wyniosła 78.

Uzyskane wyniki korelacji pozwalają wnioskować, że w latach 2008-2015 pomiędzy sytuacją gospodarczą w kraju mierzoną PKB *per capita* i sytuacją dochodową gospodarstw domowych mierzoną poziomem dochodu do dyspozycji w gospodarstwach domowych na 1 osobę istnieje bardzo słaby związek liniowy ($r = 0,181$ i $0,1 \leq r_{xy}$ ($rs) < 0,3$), ale jest on nieistotny statystycznie ($p > 0,05$). Należy przy tym mieć na uwadze, że wykorzystanie w badaniu innego zbioru danych mogłoby dać inne wyniki. Dlatego przeprowadzoną analizę należy traktować jako próbę określenia związku pomiędzy badanymi zmiennymi. Być może na uzyskany wynik wpływ miał wzięty pod uwagę badany okres, w którym odnotowano wystąpienie kryzysu gospodarczego na świecie. Niemniej jednak domniemywać można, że w warunkach kryzysowych i pokryzysowych zmiany w sytuacji dochodowej gospodarstw domowych w poszczególnych krajach UE związane są tylko w niewielkim stopniu z sytuacją gospodarczą kraju.

5. Zakończenie

Zmiana sytuacji dochodowej gospodarstw domowych mogła być tylko w niewielkim stopniu związana z sytuacją gospodarczą w krajach UE w latach 2008-2015.

Sytuacja dochodowa gospodarstw domowych w większości krajów UE wykazuje podobieństwo zarówno w warunkach kryzysu gospodarczego na świecie, jak i w warunkach pokryzysowych. Tylko w kilku państwach UE (Rumunii, Polsce, Szwecji, Danii, na Cyprze i Węgrzech) sytuacja dochodowa w kryzysie i po nim różniła się. Świadczą o tym wyniki analizy skupień. Niemniej jednak sytuacja dochodowa gospodarstw domowych w krajach UE w badanych latach 2008-2015 ewidentnie się

pogorszyła, czego dowodem jest obserwowany w tamtym czasie spadek tempa wzrostu dochodów (aczkolwiek w 2015 roku odnotowano poprawę w tym zakresie). Zmiany w dochodach, które w tym czasie wystąpiły, miały charakter przejściowy, w związku z czym gospodarstwa domowe dążyły do utrzymania dotychczasowego poziomu konsumpcji (a przynajmniej większość z nich tak czyniła), wykorzystując oszczędności i przeznaczając je na bieżącą konsumpcję. Nie można wykluczyć, że niektóre gospodarstwa domowe, niezależnie od tego, czy zmiana w dochodach miała charakter przejściowy, zmniejszyły poziom wydatków konsumpcyjnych, dostosowując go do zmian dochodu. Niewątpliwie jednak ograniczenie dochodów gospodarstw domowych istotnie ograniczyło konsumpcję, co w dużym stopniu wpłynęło na głębokość i długość kryzysu w latach 2007-2010.

Analiza współczynnika Giniego w poszczególnych krajach UE dowodzi także, że dystans pomiędzy dochodami gospodarstw domowych w poszczególnych krajach UE uległ nieznacznemu zwiększeniu na koniec okresu badawczego. Prawdopodobnie było to spowodowane rozpoczęciem po 2008 roku kryzysem gospodarczym na świecie, a także recesją w UE. Sytuacja ta wywołała niewątpliwie spowolnienie w niwelowaniu różnic między dochodami gospodarstw domowych w krajach UE.

Literatura

- Bywalec Cz., 2007, *Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarowania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dąbrowska A., 2013, *Przemiany w strukturze konsumpcji i ich uwarunkowania*, [w:] *Konsument i konsumpcja we współczesnej gospodarce*, M. Janoś-Kresło, B. Mróz (red.), Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Dąbrowska A., Janoś-Kresło M., Słaby T., Witek J., 2006, *Niedobory konsumpcji w polskich gospodarstwach domowych*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tessi190> (18.08.2017).
- <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tec00113> (18.08.2017).
- Hall R.E., Taylor J.B., 2007, *Makroekonomia*, wydanie 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Migut G., 2009, *Zastosowanie technik analizy skupień i drzew decyzyjnych do segmentacji rynku*, Statsoft Polska, Warszawa.
- Rudnicki L., 2012, *Zachowania konsumentów na rynku*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Ward J.H., 1963, *Hierarchical grouping to optimize an objective function*, Journal of the American Statistical Association, no. 58 (301), s. 236-244.
- Zalega T., 2012, *Konsumpcja. Determinanty. Teorie. Modele*, PWE, Warszawa.